

**ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРИНЦИПИ
КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ
КУЛЬТУРНОГО РОЗМАЇТТЯ**

У статті досліджено джерела, в яких для опису впливу глобалізації на сферу культури застосовуються специфічні поняття. Розглядається генеза таких понять, окреслюється обсяг, особливості застосування та формулюються їх узагальнені визначення. Запропоноване дослідження – це своєрідний культурологічний глосарій з проблем сучасних трансформаційних процесів у сфері культури.

Ключові слова: глобалізація, глокалізація, уніфікація, диверсифікація, культурний інваріант, культурний паттерн, знаково-символічний код, ціннісне ядро культури.

The article examines the sources where to describe the effect of globalization on cultural realm specific notions are applied. The author investigates the genesis of such notions, defines their scope, application features and formulates their generalized definition. Thus, the paper is a kind of culture-glossary on modern transformation processes in the sphere of culture.

Keywords: globalization, unification and diversification, cultural invariant, cultural pattern, semantic-symbolic code, value core culture.

У сучасній науковій літературі сформувалося декілька загальних підходів до визначення впливу глобалізаційних процесів на культурну сферу. Однак спільним для всіх них є визнання того, що глобалізаційні процеси здійснюють на культуру надзвичайно суперечливий вплив, а опис їх розгортається в дихотомічному термінологічно-поняттєвому полі. Для цього в науковий обіг введено чимало специфічних понять, які на сьогодні набули значного поширення й використовуються більшістю дослідників. Проте більш-менш загального визначення їх у культурологічній, як, утім, і у будь-якій іншій науковій літературі ще не здійснено. Відтак для тих, хто займається дослідженням проблем трансформацій культури в сучасному світі, виникає нагальна потреба, вивчивши джерела, в яких застосовуються ці поняття, виявивши їхню генезу та можливі значення, окреслити їх обсяг і сферу застосування. Такої роботи до сьогодні проведено не було ані на вітчизняних обширах, ані у світовій літературі, що й актуалізує порушену в статті проблему.

Метою статті є визначення специфічних понять, що застосовуються культурологами, які досліджують вплив глобалізаційних процесів на культурну сферу, а також створення своєрідного культурологічного глосарію за даною тематикою. Така мета потребує розв'язання відповідних завдань, а саме: окреслити найзагальніші підходи до проблеми, яка потребує й зумовлює використання специфічних понять для опису сучасних процесів у сфері культури; виявити ці поняття, дослідити їх генезу, описати специфіку застосування, виявити можливі інтерпретації та дати їх узагальнене визначення.

У найзагальнішому підсумку зазначені підходи можна звести до трьох, влучно охарактеризованих Девідом Хелдом, Ентоні Макгрю та Девідом Гольдблаттом у праці "Глобальні трансформації: політика, економіка, культура" [31]. Представниками цих підходів є "гіперглобалісти", "скептики" й "трансформісти". Такі визначення їм дали зазначені автори. "Гіперглобалісти описують або передрікають гомогенізацію світу під патронатом американської масової культури або західної споживацької культури в цілому. Гіперглобалістам протистоять скептики, які підкреслюють тонкість плівки та сурогатний характер глобальних культур у порівнянні з національними культурами, збереження і навіть зростання значення культурних відмінностей, вказують на конфлікти на геополітичних кордонах найбільших цивілізацій світу. Трансформісти тлумачать про те, що змішування культур і народів породжує гібриди й нові глобальні культурні мережі" [31, 386]. Критикуючи всі три підходи, проте, констатуючи наявність виклику з боку глобалізації національним культурам і ідентичностям, Д. Хелд, Е. Макгрю та Д. Гольдблатт роблять істотне зауваження, з яким важко не погодитися: "Культурна глобалізація змінює контекст, в якому відбувається виробництво і відтворення національних культур, змінює засоби, за допомогою яких це здійснюється, однак її конкретний вплив на характер і ефективність національних культур – на владу й вплив їхніх ідей, цінностей і змісту – поки що дуже важко визначити" [31, 388].

Власне, звідси слідують два надзвичайно важливі в методологічному сенсі аспекти. По-перше, необхідність чітко розрізняти культурну глобалізацію як реальний процес, який породжує більше запитань, ніж відповідей (наслідки його можна лише прогнозувати з більшою чи меншою мірою імовірності й достовірності), та глобалізовану культуру, яка на сьогодні є теоретичним конструктом, своєрідною "ідеальною моделлю", а її означені вище течії схильні видавати за існуючий факт, котрий вони починають оцінювати за власним смаком та ціннісними уявленнями.

Завданням культурологічного аналізу є дослідження реального процесу, тобто культурної глобалізації, вже наявних, а не уявних її наслідків. Лише на основі такого аналізу можливе здійснення певних прогностичних операцій і моделювання наслідків виявлених закономірностей. Відтак визначення специфічних понять логічно розпочати з понять культурної глобалізації і глобалізованої або глобальної культури.

Культурна глобалізація, як щойно було визначено вслід за Д. Хелдом, Е. Макгрю та Д. Гольдблаттом, це передусім процес інтенсифікації взаємовпливів культур, по-перше, уявлюваний "рухом об'єктів, знаків і людей" [31, 389], що призводить до ефекту "стиснення часу й простору" (коли повсякчасно відбувається "поєднання місць і людей, роз'єднаних у часі і просторі" [31, 390]), забезпечуваний, по-друге, інформаційно-комунікативними можливостями техніко-технологічного розвитку сучасного світу. Як процес інтенсивних культурних взаємовпливів культурна глобалізація мала свої історичні аналоги й попередні форми. М. Уотерс, Е. Гідденс, Р. Робертсон, В.Л. Іноземцев, Г.С. Померанц, як, утім, і згадувані вище автори та багато інших, згадують у цьому зв'язку певну глобалізацію культури в межах світових релігій та імперську культурну глобалізацію, починаючи з завоювань Олександра Македонського й Римської імперії, наслідком яких стало формування елітарних імперських культур. А В. Малахов, виходячи з тих самих історичних фактів, висновує, що ставлення імперських влад до локальних культур внаслідок культурної індиферентності імперій було більш лояльним, ніж ставлення національних держав до культур, що перебували в межах національних кордонів. Останнє призводило до нівелювання локальних культур і їх розчинення в культурі національній [19, 112].

Д. Хелд, В. Малахов та інші пов'язують, відтак, становлення універсальної/уніфікованої культури (елітарної в імперіях на противагу "низькій" культурі окремих етносів, чи національної на противагу зникаючим зразкам культури локусів) з феноменом влади (культурної влади чи культурного суверенітету) як володіння засобами продукування, трансляції, ретрансляції і нав'язування культурних зразків, символів і цінностей. Беручи до уваги цей аспект, можемо зазначити, що особливістю сучасної глобалізації культури є, по-перше, відсутність єдиного "джерела культурної влади" в межах глобалізованого континууму [9].

Іншою ж особливістю сучасної глобалізації культури є принципова відсутність (або, як доводить З. Бауман, навіть непотрібність [2]) "механізмів", владних засобів нав'язування культурних зразків. Поширення ринкових відносин у світовому масштабі на всі ділянки суспільного життя, окрім часто відзначуваних негативних наслідків (скажімо, загострення давніх і виникнення нових конфліктних ситуацій у світі; взаємна недовіра між народами, етносами й національностями; загроза трайбалізму, невіршеність національно-етнічних суперечностей, розгортання агресивних форм імперіалізму й захисту національних інтересів; релігійна ксенофобія та нетерпимість; расовий екстремізм, міжнародний тероризм, цивілізаційні суперечності тощо [16; 28]), має й свої позитивні моменти.

Натомість глобалізована культура, як розуміють цей конструкт дослідники, що його використовують (зокрема, М. Уортерс, Г.А. Гревцева тощо), – це "незалежна від територіальних кордонів, політичних і економічних стосунків між країнами, національних інтересів тощо" [10, 147] єдина культура як наслідок "добровільної інтеграції культур в загальнолюдську культуру" на ґрунті "усереднених цінностей" [10, 147]. "Глобалізація, – зазначає водночас В.І. Самохвалова, – замінює власне культуру цивілізаційним її симулякром (індустріально вироблюваною масовою культурою) і взагалі не може бути остаточно здійснена без ціннісного розкладання культури" [26, 58].

Універсалізацією культури або культурною універсалізацією називають процес виділення або формування (в тому числі через гібридизацію) спільних для всіх спільнот і легітимізованих ними культурних норм і цінностей за збереження розмаїття знаково-символічних кодів їхнього виявлення, поєднаний з перетворенням усіх сфер людського буття на культуротворчо насичені (їх культурациєю), що має умовою та наслідком розширення культурного поля окремої особи та збільшення рівня свободи її культурного вибору.

Натомість культурна уніфікація (уніфікація культур), як і будь-яка інша уніфікація, веде до зниження культурних відмінностей на ґрунті експансії цінностей або знаково-символічного коду однієї культури (чи зміксованого набору знаково-символічних кодів кількох культур) та набуття ними панівного становища, здійснюваного через нівелювання знаково-символічних кодів культур-рецепієнтів шляхом формальних запозичень, за яких втрачається зв'язок між знаком і означуваним, кореляція між культурним знаком і сенсом, відбувається десакралізація і десимволізація культурних форм і втрата змістів. За великим рахунком, культурна уніфікація може означати й декультурацію самої культури.

Диверсифікація культури – процес, протилежний уніфікації. Це збільшення рівня різноманітності культури як усередині однієї культури, так і зростання культурного розмаїття світу в цілому. В межах однієї культури диверсифікація виявляється як її розгалуження на множину субкультур.

Під автономізацією зазвичай розуміють відродження національних, етнічних, локальних центрів тяжіння як усередині країн, так і в межах геокультурних регіонів і цивілізацій.

Традиціоналізм – свідома та несвідомо (світоглядно зумовлена) орієнтація та відповідна їй практика, спрямована на збереження соціально-культурних (в тому числі релігійних) традицій як засадничих для існування національно- чи етнокультурної ідентичності. В такому сенсі традиціоналізм більшою чи меншою мірою притаманний всім сучасним суспільствам і виявляється щодалі більше. Від нього відмінний радикальний традиціоналізм, пов'язаний з наданням архаїці в цілому переваг над іншими способами культурного

життя і спрямований на поборювання сучасності на користь так званих автентичних, витокових традицій, вірувань, цінностей, поведінкових та соціокультурних моделей та інтерсуб'єктних зв'язків.

Локалізація (у термінології З. Баумана – територізація) – дії, спрямовані на обмеження культурного явища його локальними кордонами (при чому, як слушно зазначає О. Олійник [22, 181], не лише територіальними, а й часовими), супроводжуване свідомим прив'язуванням певного набору культурних ознак до територіально-просторових меж, вужчих, ніж національні й етнічні, та їх означення (поєднання з певним "знаком" цієї й лише цієї культурної місцевості).

Результатом процесів локалізації є формування культурного локусу – групи людей, пов'язаних здебільшого відносно невеликою спільною територією, в основі самоідентифікації яких виразну роль відіграє певний унікальний набір культурних практик (зазвичай спільно здійснюваних) як збережених чи відроджених автентичних і архаїчних, так і сучасних, дозвоіллевих.

Глокалізація або локоглобалізація – поєднання процесів становлення спільних культурних заasad людського буття, глобалізації культури й гібридизації культур з процесами протилежної спрямованості – визначеними автономізацією, локалізацією, посиленням традиціоналізму тощо. Інший наголос на наслідках і способах прояву глокалізації робить З. Бауман, називаючи її суттєвою ознакою перерозподіл "часу й простору" між окремими верствами й рестратифікацію світу. Своєю чергою, вітчизняні науковці, зокрема О. Олійник та Р.М. Богачев, визначають глокалізацію як адаптацію глобального до локальних умов і вихід локального на глобальний ринок [4; 5; 22].

Фрагментація (цивілізацій, культурних регіонів, націй чи світу в цілому) – наслідок локалізації, що проявляється у формуванні відмінностей у культурному самоототожненні та відповідних інтересах окремих частин цілого, підданого фрагментації, які починають домінувати над переживанням представника окремого локусу його належності до цілого. Засадами такої окремішності можуть слугувати етнічні, релігійні, конфесійні чи просто групові відмінності, що склалися на основі певного набору культурних практик.

Нарешті, стисло розглянемо змістовну окресленість понять, особливо важливих для дослідження сучасних процесів у сфері культури: "культурний інваріант і варіативність", "культурний патерн", "знаково-символічний код" та "ціннісне ядро культури".

Інваріант, за тлумачним словником С.І. Ожегова, це величина, що залишається незмінною за будь-яких перетворень. Виникнувши в природничих науках, поняття інваріанта в другій половині ХІХ ст. мігрувало в лінгвістику (з ідеєю інваріанту працювали лінгвісти О. М. Веселовський, пізніше – В.Я. Пропп, воно також опрацьовується представниками Казанської школи І.О. Бодуеном де Куртене, М.В. Крушевським, В.О. Богородицьким, С.К. Буличем) й далі продуктивно розвивалося на всіх рівнях лінгвістичного аналізу. Знайшовши широке застосування спочатку в мовознавстві загалом, де воно означає структурну мовну одиницю, що включає в себе основні ознаки своїх конкретних реалізацій, воно отримало подальший розвиток у структурній лінгвістиці (зокрема, в працях Ф. де Соссюра, Ш. Баллі, А. Сеше, Р.-Й. Якобсона), звідки транзитом через французький семіотичний структуралізм (Р. Барт, М. Фуко, Ж. Лакан тощо) і структуралістську антропологію (К. Леві-Стросс) потрапило до філософського, соціологічного й культурологічного словників і на сьогодні міцно закріпилося в них.

У лінгвістиці термін "інваріант" означає "елемент абстрактної системи мови незалежно від її конкретних реалізацій" (визначення О. С. Ахманової [1, 176.] чи "модифікацій" [17, 80-81] та віднесеться до рівня абстракцій, що використовуються для виділення одиниць емпіричного плану, яких реально не існує й які виводяться дослідниками на підставі виявлення в процесі синтезу спільних рис варіантних проявів. Тобто інваріант постає певним ідеалізованим об'єктом, який відповідає "класу однорідних реальних об'єктів" [28, 38-39] й відображає "спільні властивості класів об'єктів, що досліджуються" [15, 50].

Натомість культурні інваріанти або архетипи (ці поняття останнім часом часто вживаються як синонімічні або, принаймні, як взаємозамінні) інколи розглядаються як незмінне ядро тієї чи іншої культури, метафорично виражене її міфологічними сюжетами і мотивами. Поняття інваріанта в культурології "включає до свого понятійного обсягу всі можливі варіанти певної парадигми і визначає (відповідно, обмежує) коло можливих реалізацій того чи іншого елемента певної системи" [6, 34]

У сучасній вітчизняній науковій літературі поняття культурного інваріанта широко використовують філософи О.С. Кирилюк [13], С.Б. Кримський [14], Л.Н. Менжуліна [20], Т.О. Метельова [21], М.В. Попович [24]. У культурології воно як допоміжний термін вжито в дослідженні З.О. Босик, яка встановлює дистинкцію між ним та поняттям архетипу. Останній постає як одна зі специфічних форм культурного інваріанту, як "елементарна одиниця культурного формотворення, яка функціонувала б на всіх рівнях культури" [6, 137]. Якщо архетип має універсальне значення для певної спільноти (людства в цілому чи окремих націй, етносу, іншої локальної спільноти) як "елементарна, але семантично багата одиниця культурних явищ" [6, 137], то інваріант є єдністю змінного й незмінного, що має певну обмеженість і визначеність, задану внутрішньою структурою. Інваріант – це внутрішнє незмінне у змінному, що задає межу змінності, структурно-функціональна єдність самого змінного.

Отже, під культурним інваріантом можна розуміти таку межу варіативності певного знаково-символічного коду, притаманного тій чи іншій культурі, перехід за яку відсилає до іншої культури. Культурний інваріант визначає "якість" даної культури, встановлює кордони варіативності її семантичних проявів.

Відповідно, варіативність – це спосіб існування культури в часі і просторі певної спільноти, всі наявні й можливі знаково-символічні прояви цієї культури, її гомоморфне інваріанту різнобарв'я форм і

змістів. Співвідношення інваріанту і варіативності, відтак, визначається тим, що інваріант є внутрішньою структурою варіативності та водночас її допустимою межею, а варіативність – змістовним розгортанням інваріанту.

У найкоротшому визначенні культурний паттерн – це група взаємопов'язаних постійних рис культурного явища. Паттерни – це стійкі культурні зразки, за якими у своїй послідовності та значущості вибудовуються стереотипні поведінкові моделі, алгоритми ситуативних дій представників певної культури та стійкі стереотиповані внутрішні структури культурних явищ.

У сучасній соціології, культурній антропології, культурології, мистецтвознавстві поняття культурного паттерну застосовують для визначення культурної заданості, стандартизованості великого кола предметів, явищ, взаємин, норм, стилів тощо. Отже, на сьогодні поняття культурного паттерну в його загальному значенні означає породжуваний ціннісним ядром певної культури інтеріоризований, суб'єктивований культурний зразок (норматив, алгоритм), що перебуває в рамках культурного інваріанту, модифікується і ретранслюється через знаково-символічний код та об'єктивується у вигляді вчинків, стосунків, предметів тощо. Паттерни культури слугують "не способом трансляції моторних навичок, які забезпечують функціонування організму, а способом трансляції символів і сенсів" [3].

Розуміння культури як "світу символів і знаків, що складають її простір" обґрунтоване Ю. Лотманом [18, 10] Нині воно щодаля більше знаходить своє поширення. Культура, зрозуміла як цілісний текст, зокрема культура певної спільноти, містить у собі і власні знаково-символічні засоби вираження своїх змістів, сукупність яких і становить знаково-символічний код цієї культури. Семіотичний і структуралістський підходи дозволили виявити функціональні зв'язки, своєю чергою, пост структуралістський підхід завдяки синтезу семіотики й герменевтики дозволив звернутися до виявлення природи символів і знаків культури як певного коду, яким культура прочитується як метатекст. Проте справедливо було б говорити про наявність безлічі знаків і символів у надрах будь-якої культури. Однак з них можна виокремити ті, що виражають її особливість й унікальність. Відтак під знаково-символічним кодом певної культури ми розумітимемо не всі її знакові й символічні форми, а ті з них, що адекватно репрезентують її культурний інваріант та безпосередньо корелюють з його ціннісним ядром.

Ціннісне ядро культури зазвичай визначається як стабільна цілісність її провідних ціннісних орієнтацій, завдяки якій забезпечено її неповторний вигляд. Будь-які культурні запозичення та інформаційні надходження зазнають селекційного відбору з боку ядра. Умовою самозбереження культури є її пластичність, можливість поєднувати універсальні й специфічні цінності, що забезпечує її відкритість до інших культур і комунікативну здатність. "Ядром культури є ієрархія ідеалів, цінностей і норм: в кожній культурі вона власна. – зазначає Д.С. Булатова. – Ціннісне ядро культури визначає її цілісність, однак не є чимось назавжди даним, а піддане історичним змінам" [8]. Однак слід зазначити, що за всіх історичних змін ціннісне ядро варіюватиметься лише як форма ціннісної ієрархії, однак самий "набір" засадничих цінностей залишається недоторканим допоки існує саме цей культурний інваріант, саме ця культура. Руйнацію ціннісного ядра можна було б вважати й руйнацією самої культури, що переконливо засвідчує історія. Однак на сьогодні, в умовах глобалізованого світу, жорсткий зв'язок культурного інваріанту та ціннісного ядра проблематизується.

Під ціннісним ядром розуміють конститутивну для даної культури ієрархію цінностей, що ретранслюються через породжуваний ними знаково-символічний код, їх суб'єктивують особою в процесі інкультурації як засвоєння такого коду та подальшу об'єктивують у поведінці, предметно-практичній і культуротворчій діяльності.

Складність, багатомірність і комплексність проблем, що виникають у сфері культури в процесі глобалізації, пов'язана з цим необхідність вияву соціокультурних закономірностей та динаміки соціокультурних змін з аналізом сучасної культури в усій її варіативності і багатоманітності, унеможлиблюють дотримання монометодологічності дослідження. І навпаки: проблемне поле міждисциплінарних культурних досліджень, онтологізуючи культуру як цілісність та встановлюючи її взаємини з соціальними структурами й інститутами, уможлиблює розгляд визначеної проблеми через звернення до методологічного й аналітичного апарату соціології культури, культурної антропології, історії культури.

Отже, лише дослідивши реальні процеси, в яких центральним персонажем є людина в її культурному бутті, можна звернутися до прогностичної функції культурологічного аналізу і, спираючись на виявлені закономірності та тенденції їх змін, намітити контури можливого майбутнього.

Використані джерела

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : Сов. энцикл., 1969. – 608 с.
2. Бауман З. Глобализация: последствия для человека и общества / З. Бауман. – М. : Весь мир, 2004. – 188 с.
3. Беломестнова Н.В. Сознание и культура в естественно-научной картине мира. – Вопросы философии / Беломестнова Н.В., Плербанек О.В. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: : http://vphil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=617&Itemid=52.
4. Богачев Р. М. Інтеграційно-дезінтеграційні процеси в сучасних соціально-економічних системах (філософський аспект) [Текст] : дис. канд. філос. наук : 09.00.03 / Богачев Роман Михайлович ; Нац. техн. ун-т України "Київ. політехн. ін-т". – К., 2009. – 224 с.
5. Богачев Р. М. Глокалізація: global vs local або glocal / Богачев Р. М. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://visnyk-ppsp.kpi.ua/ru/2010-4/10%20-%204%288%29%20-%208.pdf>.

6. Босик З.О. Родина обрядовість: трансформація та архетипові мотиви весільної обрядовості Середньої Наддніпрянщини : [монографія] / Зоя Босик. – К. : НАКККіМ, 2010. – 344 с.
7. Бубнова И.А. Культурный инвариант и индивидуальные варианты современного русского "образа мира" / Бубнова И.А. – М.: Изд-во Моск. Гор. Пед. Инст-та. – Т. 50. – № 3. – 2011. – С. 197–202.
8. Булатова Д.С. К методологии анализа кризисных процессов в отечественной культуре / Д. С. Булатова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://z3950.ksu.ru/phil/0689643/042-045.pdf>.
9. Волков Т.П. Социально-философские аспекты современной глобализации и проблема трансформации культуры / Волков Т.П. // Автореф. дис. канд. филос. н. 09.00.11 – Социальная философия НАЧОУ ВПО; Современная гуманитарная академия. – М., 2010. – 22 с.
10. Гревцева А.А. Культурная глобализация: проблемы и парадигмы. / А.А. Гревцева // Известия Российского государственного педагогического университета имени А.И. Герцена. №32 (70): Аспирантские тетради. Ч.1. (Общественные и гуманитарные науки): Научный журнал. – СПб., 2008. – С. 145-149.
11. Исакова Н. В. Культура и человек в этническом пространстве /Исакова Н. В. – Новосибирск: Изд-во ГЦРО, 2001. – 344 с.; Н. В.Исакова. Культурно-антропологическое исследование социальных процессов: методология и практика / Исакова Н. В. // Автореф. дисс. на соиск. уч. степ. д-ра филос. н. – М., 2002. – 44 с.
12. Исакова Н. В. Культурные инварианты / Аналитика культурологии. Электронное научное издание / Исакова Н. В.[Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://analiculturolog.ru/archive/item/476-article_9.html.
13. Кириллюк О.С. Універсально-культурні структури міфологічних підвалів масової політичної свідомості : Мислене древо / Кириллюк О.С. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/Culturology/uvuk/Politics.html>.
14. Кримський С. Національні архетипи / С. Кримський // Католицький щорічник. – К., 1996. – С. 111–119.
15. Кручинкина Н. Д. Интерпретация понятия инварианта в современной лингвистике /Кручинкина Н. Д.// Гуманитарные исследования: традиции и инновации: сб. науч. тр. Вып. 2. – МГУ им. Н. П. Огарева. – Саранск, 2006. – С. 49-55.
16. Ладо В. Глобалізація і культура: точки дотику / В. Ладо / Вісник Київського міжнародного університету / Редколегія: О.І. Гринів (голова) та ін. (Серія: "Міжнародні відносини"). – К.: КиМУ, 2009. – Вип. 9. – 364 с.
17. Лингвистический энциклопедический словарь/ Под ред. В. Н. Ярцевой; Ин-т языкознания АН СССР. – М. : Сов. энцикл., 1990. – 682 с.
18. Лотман Ю. М. Беседы о русской культуре. Быт и традиции русского дворянства (XVIII XIX века) / Лотман Ю.М. – СПб. : Искусство СПб., 1994. – 758 с.
19. Малахов В. С. Культурные различия и политические границы: национальный, локальный и глобальный контекст / В. С. Малахов // Философский журнал. – № 1 (4). – М.: ИФ РАН, 2010. – С. 107–118.
20. Менжуліна Л. Н. Міфоаналіз: вступ до "критики темного розуму [Текст] / Л. Менжуліна. – К. : [б.в.], 1998. – 85 с.
21. Метельова Т.О. Культура глобалізованого світу: на шляхах збереження плюралізму. /Передмова до монографії З.О. Босик "Родина обрядовість: трансформація та архетипові мотиви весільної обрядовості Середньої Наддніпрянщини / Т. О. Метельова. – К.: НАКККіМ, 2010. – 344 с. – С. 4–12.
22. Олійник О. М. Поняття "регіоналізація" та "локалізація": загальне та відмінне / О. М. Олійник // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: Збірник наукових праць. – Вип. 34. – Запоріжжя: Вид-во ЗДІА, 2008. – С. 180–190.
23. Подольская Е. А. Управление социальными процессами: Учеб. пособие для студентов, обучающихся по специальности 7.040201 – Социология (заоч.-дистанц. форма обучения) / Е. А. Подольская; Нар. укр. акад. [Каф. социологии]. – Х. : Изд-во НУА, 2007. – 208 с.
24. Попович М.В. Рациональність і виміри людського буття /Попович М.В. – К.: Сфера, 1997. – 289 с.; Попович М. Відчуження і цінність /Попович М.В. // Філософсько-антропологічні читання'99. Антропологічні ідеали київської школи та реалії постмодерну (до 70-ти річчя Олександра Яценка). – К.: Стило, 2000. –С. 42-52.
25. Румянцев О. К. Открытость и инварианты культуры / О. К. Румянцев // Постигание культуры: концепции, дискуссии, диалоги: ежегодник. – М., 2011. – Вып. 11. – С. 142–153.
26. Самохвалова В. И. Культура, цивилизация, глобализация / В. И. Самохвалова // "Глобализация", "культура", "цивилизация": Материалы пост. действ. междисциплинарного семинара клуба уч. "Глобальный мир". – С. 57–71.
27. Седова Н. Н. Корпус прав человека как культурный инвариант политических систем России / Н. Н. Седова. – Волгоград: ГБОУ ВПО "Волгоградский государственный медицинский университет". – № 3. – 2012. – С. 77–87.
28. Солнцев, В. М. Язык как системно-структурное образование / В. М. Солнцев. – М.: Наука, 1977. – 292 с.
29. Стовпець О. В. Протиріччя глобалізації в національній культурі [Текст] : автореф. дис. канд. філос. наук : 09.00.03 / Стовпець Олександр Васильович ; Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. – О., 2010. – 20 с.
30. Федик П. До проблем аналізу етнічної напруженості в Україні / Федик П. // Етнополітичні конфлікти у посттоталітарному просторі. – К., 1999.
31. Хелд Д. Глобальные трансформации / Хелд Д., Макгрю Э., Голдблатт Д. / Пер. с англ. В. В. Сапова. – М.: Практик, 2004. – 576 с.